

STRAFF OCH PROPORTIONALITET

AV ANDREW VON HIRSCH och NILS JAREBORG

The reports of my death are greatly exaggerated.
MARK TWAIN (vid läsandet av sin dödsruna i en tidning, 1897)

Under de senaste femton åren har den kriminalpolitiska diskussionen i Norden påverkats av tankegångar som har rubricerats som »nyklassiska«. I en artikel i NTfK (1986 s 49-60) – med titeln *Nyklassicismen – vart tog den vägen?* – synes Madeleine Löfmarck vilja ifrågasätta dessa tankegångars kriminalpolitiska inflytande och intellektuella validitet. En del av hennes argumentation skall vi beröra i denna artikel. Det finns åtskilligt övrigt i vad hon säger som inte tål en närmare granskning, men vi ser det inte som angeläget att behandla varje detalj.

Termen »nyklassicism« är olycklig och vi skulle helst vilja undvika den. Den antyder dels att det en gång i tiden fanns en sammanhängande straffrättslig sanktionslära, som kan betecknas som »klassisk«, och dels att de nya tankegångarna i nordisk kriminalpolitik i huvudsak innebär en återgång härtill. Ingetdera är fallet. Visserligen kan sägas att det fanns en allmänt accepterad idé om att straffet skulle vara en rättvis reaktion på brottet, men företrädarna för »klassicismen« hade i själva verket så olikartade uppfattningar att det är missvisande att – såsom är brukligt i tysk doktrin, men ingalunda i t ex fransk – utgå från att det finns en särskild »klassisk« sanktionslära.¹ Benthams utilitarism och Kants deontologism låter sig inte förena på annat än ett så ytligt plan att allt tal om en särskild idériktning ger prov på bristande kunskap. Själva skulle naturligtvis Bentham och Kant ha blivit förfärade över att stå som faddrar till en gemensam straffrättslära.

Det är riktigt att det nu talas mer om rättvisa i samband med påföljdsval och straffmätning än för några årtionden sedan. Men att härav dra slutsatsen att diskussionen pendlar tillbaka till gamla läror, de må vara av Benthams eller Kants eller Feuerbachs eller Bindings sort, är – milt uttryckt – förhastat. All politisk diskussion har i årtusenden kretsat kring kriterier för rättvis fördelning och tilldelning av förmåner och bördor och för rättvisa procedurer. Att diskutera fram och tillbaka om »nyklassicism« i tron att själva ordet skulle ge någon verklig ledning rörande vad saken gäller är inte särskilt meningsfullt.

I det följande skall vi därför försöka undvika att tala om »nyklassicism«. Debattläget är emellertid sådant att ordet inte helt kan undvikas.² Visserligen skulle vi kunna hitta på ett annat ord, men i motsats till Löfmarck (s 59) är vi inte övertygade om att kriminalpolitiken mår bra av att domineras av ensidiga ideologier. Skulle vi t ex börja tala om »rättviseideologien« skulle följden antagligen bli att man skulle ta

fasta på några huvudpunkter med anknytning till rättvisebegreppet och därefter tillvita »nyklassikerna« de mest enfaldiga åsikter.

I det följande skall vi kortfattat presentera en huvudtes i den samtida kriminalpolitiska debatten, bedöma vilket inflytande den haft, ge en antydning om dess teoretiska underlag och om dess tillämpningskriterier. Denna presentation ger oss också möjlighet att på några punkter bemöta Löffmarcks påståenden.³

1. *Straff i proportion till brottets svårhet*

Den tanke som klarast framträder vid läsning av nordisk straffrättslitteratur, som kommit att betecknas som nyklassisk, är att *straffrättsliga påföljder bör återspegla graden av svårhet hos gärningsmannens brottslighet*.⁴ I första hand bör således måttet av straff bestämmas av hur klandervärdt den brottslige betett sig, dvs bland annat av den skada eller fara brottet innefattat och gärningsmannens skuld (det s k konkreta straffvärdet). Gärningar med ungefär samma konkreta straffvärde bör i princip ge samma straff och gärningar med klart skilda konkreta straffvärden bör i princip ge olika straff på ett sätt som markerar skillnaden i straffvärde.

Det viktigaste med denna tes är kanske inte dess positiva innehåll, utan vad den utesluter: straffrättsliga påföljder bör inte bestämmas av bedömningar rörande den brottsliges framtida beteende, dvs av hans förväntade reaktion på behandling eller av den antagna risken för återfall. Framtidsinriktad påföljdsbestämning strider mot proportionalitetstanken.

Intresset för att ge proportionalitetsprincipen större utrymme har inte begränsats till de nordiska länderna. I lagstiftningen har dess inflytande varit mer påtagligt i en del stater i USA. (Termen »neoclassicism« är emellertid okänd; i stället talas om teorier om »desert« eller »just deserts«.)⁵ Den amerikanska diskussionen har påverkat den nordiska och vice versa.⁶ Under 1980-talet har liknande diskussioner inletts i en rad andra länder.⁷ Mest anmärkningsvärt är ett vetenskapligt projekt i Moskva vilket åsyftar att »substitute the ethically oriented interaction between the state and the responsible subject for the utilitarian action on man as an object serving various purposes«.⁸

Det finns anledning att betona att fråga inte är om att helt enkelt avvisa förbättringstanken som straffrättsligt relevant. Visserligen är det svårt att finna belägg för att behandlingsprogram skulle kunna vara framgångsrika. Men det är ju inte otänkbart att det så småningom utvecklas effektiva metoder – åtminstone för vissa, omsorgsfullt utvalda, grupper av brottslingar.⁹ Proportionalitetstänkandet utesluter att ett behandlingsbehov – och inte brottets svårhet – avgör påföljdens stränghet. Det gör detta även om effektiva behandlingsmetoder skulle finnas tillgängliga. Men det gör inte mer än detta. Det finns således inget hinder mot att använda behandlingsprogram som inte påtagligt påverkar påföljdens stränghet. Att bereda den som dömts till fängelse på viss tid möjlighet att under den tid han vistas i anstalt delta i

olika behandlingsprogram är helt förenligt med proportionalitetstänkandet.¹⁰ Vad som strider mot detta är att låta strafftidens längd påverkas av den brottsliga inställning till handlingsprogram eller av bedömningar (gissningar?) rörande behandlingsbehov och uppnådda effekter av behandling. Det finns för övrigt anledning att tro att frivillig medverkan i behandlingsprogram skulle göra dem betydligt effektivare – och en nödvändig förutsättning för »frivilligt« deltagande är att varje koppling till strafftidens längd undanröjs.

I praktiken har nog behandling varit mer en förevändning än verklighet. Frånvaron av effektiva metoder har gjort att det verkliga valet har stått mellan påföljdsbestämning relaterad till brottets svårhet och påföljdsbestämning relaterad till återfallsrisk. Från Lombroso och Ferri fram till våra dagar har behandlingstanken förenats med ett element av förutsägelse: liten återfallsrisk bör föranleda behandling i samhället, stor återfallsrisk bör föranleda behandling i anstalt.¹¹ Även domare, som förlorat tron på att brottslingar kan botas, tror sig om att kunna bedöma risken för att en viss person som begått brott skall återfalla i brott. Måhända är det därför i praktiken så att den viktigaste följderna av ett ökat intresse för proportionalitetstänkandet är *att blockera återfallstänkandet som grundläggande för påföljdsbestämningen*. Som vi skall se är kriterier för brotts svårhet inte detsamma som omständigheter som är relaterade till återfallsrisk.

För att undvika missförstånd vill vi understryka att vi genom att försvara och ställa i fokus proportionalitetstänkandet – som alternativ till behandlingstänkandet och återfallstänkandet – inte gjort mer än att rikta uppmärksamheten på en central idé i nyare kriminalpolitisk debatt. Vid utarbetandet av en detaljerad lära om påföljdsbestämning måste hänsyn också tas till annat än idéer om konkret straffvärde, utan att man för den skull låter behandlingsbehov eller återfallsrisk påverka påföljdens stränghet. Vidare måste bland annat beaktas samspelet mellan de två skilda företeelserna kriminalisering och påföljdsbestämning. Vad vi här diskuterar är bara en del av en komplicerad helhet, men likafullt en central del: principen att brottets svårhet – inte behandlingsbehov eller återfallsrisk – i första hand bör vara avgörande för påföljdens stränghet.¹²

2. *Har proportionalitetstänkandet påverkat nordisk kriminalpolitik under senare år?*

Svaret på denna fråga är naturligtvis jakande. I Sverige och Finland har förändringen av kriminalpolitikens inriktning varit anmärkningsvärd, i Norge och Danmark har den varit mer marginell. För att erinra denna tidskrifts läsekrets om vad som förevarit krävs ingen utförlig redovisning, varför vi nöjer oss med att peka på några viktiga händelser.

I Finland nådde behandlingsideologien aldrig samma ställning som i de andra nordiska länderna, och det kan delvis förklara varför det var där de första lagstift-

ningsåtgärderna kom. Men det var också där den nordiska diskussionen började och några av debattörerna – främst är Inkeri Anttila att nämna – hade också sådan ställning, att de kunde medverka till att idéerna förverkligades.¹³ Redan 1971 ändrades reglerna om internering av farliga återfallsförbrytare så att denna påföljd härefter i praktiken varit utan betydelse. 1976 tillkom nuvarande kapitel 6 i strafflagen, som det finns anledning att återge i sin helhet:¹⁴

6 Kap. Om straffmätning.

1 §. Vid straffmätning skall samtliga på saken inverkan straffskärpande och strafflindrande grunder samt enhetligheten i straffpraxis beaktas. Straffet skall utmätas så, att det står i rättvist förhållande till brottets skadlighet och farlighet samt till den skuld gärningsmannen ådagalagt i brottet.

Grunder för skärpning och lindring av straff är, jämte de övriga omständigheter som enligt lag inverkar på straffmätningen, de i detta kapitel 2 och 3 §§ nämnda grunderna.

2 §. Straffskärpningsgrunder är:

- 1) planmässighet i den brottsliga verksamheten;
- 2) att brottet begåtts av medlem i en för allvarliga brott organiserad grupp;
- 3) att brottet begåtts mot belöning; samt
- 4) gärningsmannens tidigare brottslighet, såfram förhållandet mellan denna och det nya brottet med anledning av att brotten är likartade eller eljest hos gärningsmannen utvisar uppenbar likgiltighet för förbud och påbud i lag.

3 §. Strafflindringsgrunder är:

- 1) betydande påtryckning, hot eller annan liknande omständighet som medverkat till brottets begående;
- 2) stark mänsklig medkänsla, som lett till brottet, eller exceptionell och oförutsedd frestelse eller annan motsvarande omständighet, som varit ägnad att minska gärningsmannens förmåga att följa lag; samt
- 3) gärningsmannens strävan att av egen drift avstyra eller avlägsna verkningarna av sitt brott eller främja utredningen av detta.

4 §. Har gärningsmannen av brottet förorsakats eller åsamkas honom av domen annan följd, vilken tillsammans med det straff som utmätts med tillämpning av de i detta kapitel nämnda grunderna skulle leda till ett med hänsyn till brottets art obilligt resultat, skall denna omständighet i skäligen mån beaktas vid straffmätningen.

SL 6:1 fastslår således att huvudregeln för fastställande av måttet av straff är att det bestäms av gärningens konkreta straffvärde. För att det skall bli helt klart hur den finska regleringen väljer sida kan det vara befogat att jämföra SL 6:1 med motsvarande lagrum i Tyska Förbundsrepublikens strafflag:

§ 46. Grundsätze der Strafzumessung. (1) Die Schuld des Täters ist Grundlage für die Zumessung der Strafe. Die Wirkungen, die von der Strafe für das künftige Leben des Täters in der Gesellschaft zu erwarten sind, sind zu berücksichtigen. (2) ... (3) ...

StGB § 46 markerar att man i tysk rätt aldrig övergivit sin Schuldstrafrecht. Men denna viktiga bestämmelse nämner två syften som ofta kommer i konflikt. Vi ser resultatet av en kompromiss mellan proportionalitetstänkande och behandlingsideologi – och i praktiken kan det knappast leda till annat än ett godtycke som hos allmänheten försvagar tilltron till straffrättssystemet. Åtskillig möda har ägnats uppgiften att försöka kombinera de två accepterade syftena med påföljdsbestämning, men resultatet har blivit att man vid universiteten inte längre ser denna del av straffrätten som värd att bearbeta (annat än från kriminologiska synpunkter). Påföljdsbestämning är något som sociologer kan syssla med, men inte rättsvetenskapsmän. Att det blivit så beror på att systemet är inkonsistent. Det finska systemet är däremot konsistent – möjligheten till inre konflikt har i huvudsak undanröjts i och med att ett syfte uttryckligen påbjudits dominera påföljdsbestämningen.

Sverige har upplevt en utveckling som påminner om Finlands, men med en viss tidsförskjutning.¹⁵ Ungdomsfängelse avskaffades 1979 och internering 1981. Den enda tidsbestämda frihetsberövande påföljd som finns kvar är livstids fängelse, men dels rör det sig om få fall och dels omvandlas enligt nådepraxis livstids fängelse alltid till fängelse på viss tid. Vidare har 1983 för de flesta den villkorliga frigivningen från fängelse gjorts till obligatorisk halvtidsfrigivning.¹⁶

För närvarande gäller brottsbalken 1:7 som riktlinje för påföljdsbestämningen:

Vid val av påföljd skall rätten, med iakttagande av vad som kräves för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.

Denna bestämmelse är än mer problematisk än sin västtyska kollega, men det finns goda utsikter till att en förändring snart kommer till stånd. Våren 1986 lade fängelsestraffkommittén fram sitt betänkande *Påföljd för brott*,¹⁷ som bland annat innehåller förslag till nya brottsbalkskapitel rörande straffmätning och val av påföljd, vilka väl kan karakteriseras som en utveckling av den finska modellen. Vi tillåter oss utgå från att huvuddragen av förslaget är bekanta för läsaren och nöjer oss med att citera kärnparagraferna i straffmätningsskapitlet, för att understryka att det inte kan råda någon tvekan om vilken sorts »straffrättsfilosofi« som präglar förslaget:

1 § Straff skall, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, utmätas inom de i lag eller annan författning bestämda gränserna allt efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde, om inte annat följer av 7 eller 10 § eller andra särskilda bestämmelser.

2 § Ett brotts straffvärde bestäms av brottets svårhet med särskild hänsyn till

1. den skada eller fara som gärningen inneburit,
2. gärningsmannens skuld sådan den kommit till uttryck i gärningen.

Löfmarck skulle kanske vilja avfärda förslaget under hänvisning till att det härrör från en liten grupp personer. De delar av fängelsestraffkommitténs betänkande som rör straffmätning och påföljdsval har emellertid i stort mottagits väl vid re-

missbehandlingen. Medan övriga av kommittén behandlade frågor vilar förbereds inom justitiedepartementet lagstiftning i ämnet. Det är realistiskt att räkna med sådan under 1988.

Danmark och Norge uppvisar numera en mer »pragmatisk« inställning till kriminalpolitiken än Finland och Sverige. Andra sidan härav är »principlöshet« – vilket är särskilt tydligt i det norska principbetänkandet *Straffelovgivningen under omforming*, vilket nöjer sig med att ge en förteckning över olika tänkbara syften med påföljdsbestämningen, utan att ställning tas till vad som är mest motiverat att lägga vikt vid.¹⁸ Detta hindrar inte att något ändå har hänt, vilket Löfmarck också redovisar (s 53). En tysk bedömare betecknar för övrigt den norska kriminalpolitiken som »nyklassisk«.¹⁹ Vad gäller Danmark nöjer vi oss med att erinra om att Herstedvester inte längre är vad det en gång var.²⁰

Mot bakgrunden av det sagda kan vi inte annat än känna oss förbryllade av Löfmarcks tes att proportionalitetstänkandet har haft ringa betydelse och håller på att förlora den betydelse det haft. Naturligtvis är det i sin ordning om hon argumenterar i sak, ty att något haft inflytande visar ju inte att inflytandet är berättigat. Men varför förneka att något har hänt?

På några ställen synes Löfmarck bygga sin tes på att proportionalitetstänkandet inte genast kommit att *fullständigt* dominera de nordiska ländernas straffrätt. Naturligtvis har det inte gjort det, men av ett sådant krav följer att inga idéer någonsin varit betydelsefulla. Om man beaktar att det inte är mer än tjugo år sedan de första²¹ – om än icke svaga, så ändå ensamma – rösterna hördes till kritik av behandlingsideologin och andra individualpreventiva idéer, så är det närmast anmärkningsvärt att det kriminalpolitiska klimatet hunnit förändras så markant.

Löfmarck gör det korrekta påpekandet att behandlingsideologien i praktiken fick en mer blygsam roll än som var tänkt (s 50):

Det gick helt enkelt inte att bli kvitt rättvis- och proportionalitetstänkandet hos dem som hade hand om lagföring och verkställighet i brottmål.

Och visst är det så att vad gäller straffmätning – i motsats till val av påföljd – har proportionalitetstänkandet hela tiden behållit en stark position. På något sätt vill nu Löfmarck få detta till ett argument *mot* den s k nyklassicismen: någon ändring har inte skett, alltså har nyklassicismen inte haft något inflytande.

3. Varför bör påföljden relateras till brottets svårhet?

Vi kan inte förstå annat än att Löfmarck missförstått själva utgångspunkten för en diskussion av proportionalitet mellan brott och påföljd (se vidare härom början av nästa avsnitt). Åtminstone hennes diskussion om kriminalisering av konsumtion av narkotika antyder att hon också missförstått den roll allmänpreventionen tilldelas av dem som företräder proportionalitetsprincipen. Det är emellertid också möjligt att vad hon säger härom helt beror på det förstnämnda missförståndet. Oberoende

av vad Löffmarck egentligen menar är det angeläget att klargöra, att allmänpreventionen inte är viktigare för nyklassicismen än för någon annan aktuell sanktionslära (inklusive behandlingsideologien). I all modern västerländsk straffrätt utgör ett allmänpreventivt syfte det avgörande skälet för att en kriminalisering kommer till stånd. Detta är givetvis något helt annat än att allmänprevention skulle vara nyklassicismens grundläggande princip: att fråga vore om att maximera avskräckning från oönskat beteende.²²

Några sk klassicister hävdade faktiskt – för ett par hundra år sedan – att proportionalitetsprincipen kunde motiveras allmänpreventivt. Sålunda menade t ex Bentham och Beccaria att straffsatsen borde graderas i enlighet med brottstypens svårhetsgrad för att förhindra att brottslingar hellre beginge svårare brott än mindre svåra. Denna tanke – att brottslingen skall ha något att vinna på att begå ett mindre allvarligt brott – förutsätter noggranna kalkyler och att upptäcktsrisken i stort sett är konstant. Härtill kommer att ett allmänpreventivt synsätt kan motivera att vissa brottslingar utväljs för vad som missvisande kallas exemplarisk bestraffning (påtagligt orättvis bestraffning) i syfte att avskräcka presumtiva lagöverträdare.²³

I den nordiska debatten har företrädare för proportionalitetstänkandet aldrig varit inne på tanken att påföljdsbestämningen skulle styras av syftet att maximera allmänpreventiva effekter. Både den finska strafflagen och fängelsestraffkommitténs förslag gör klart att det förhållandet att allmänpreventiva effekter kan nås aldrig får föranleda att den relativa proportionaliteten i fråga om brotts svårhet och påföljders stränghet undermineras. Samma tanke kommer till uttryck i den inflytelserika rapporten *Nytt straffsystem*.²⁴ I denna antyds att trohet mot proportionalitetsprincipen också kanske kan stärka straffsystemets allmänpreventiva effekter genom moralbildning eller moralförstärkning.²⁵ Tanken är att människors moraliska hämningar kan förstärkas, om lagöverträdare i princip betraktas som ansvariga för sina gärningar, om de blir föremål för sanktioner som betecknas som straff, och om dessa sanktioners stränghet relateras till lagöverträdelsens svårhet – och därmed reflekterar folks egen uppfattning om vad som är rättvist. Personligen ställer vi oss en aning skeptiska till resonemangets hållbarhet, bland annat därför att så litet är känt om vad som påverkar och inte påverkar folks moraliska hämningar.²⁶ Men även om det godtas, innebär det ju inte mer än (1) att proportionella straff krävs av rättviseskäl, och (2) att rättvisa straff har den extra fördelen av att förstärka medborgarnas moral. Detta är naturligtvis något helt annat än att behovet av allmän avskräckning eller moralbildning eller moralförstärkning skall styra straffen, oberoende av om proportionalitetsprincipen respekteras.

Vi skall inte här närmare gå in på frågan *varför* proportionella straff är rättvisa.²⁷ Ett kort svar är följande. Bestraffning innefattar med nödvändighet *klander*. Skillnaden mellan en civil- eller förvaltningsrättslig och en straffrättslig sanktion består i princip i att den senare, men inte de förra, alltid ger uttryck för kritik eller till

och med fördömande. Tilldelningen av straff blir inkonsistent om den inte återspeglar de skäl för klander som faktiskt föreligger. Dvs straffet bör vara ett tydligt uttryck för det mått av klander som den brottslige förtjänar och detta beror i sin tur främst på brottets förkastlighet (dess konkreta straffvärde). Oproportionella straff är orättvisa därför att de ger uttryck för ett mått av klander som avviker från vad gärningsmannen gjort sig förtjänt av.

Av det sagda följer att straffmätning inte bör bero på allmän- eller individualpreventiva överväganden. Vad som är motiverat från någon preventiv synpunkt har inget att göra med hur förkastligt ett visst brott är. Allmänpreventiv teori anknyter till samlade preventiva effekter av olika repressionsnivåer för klasser av brott.²⁸ Bedömningar av individuell återfallsrisk bygger i huvudsak på sådant som vad som är känt om den brottsliges föregående brottslighet, särskilt i ung ålder, samt hans anställnings- och bostadsförhållanden och i vilken omfattning och under vilken tid han missbrukat alkohol eller narkotika.²⁹

Låt oss se litet närmare på de tre viktigaste exempel som Löfmarck anför till bevisning av sin tes att nyklassicismen spelat ut sin roll i Sverige (och att dess företrädare inte lyckats vara konsekventa).

Löfmarck noterar att åtskilliga motsatt sig tanken att kriminalisera *konsumtion av narkotika* och sammanfattar i följande bildspråk (s 55):

Denna begravning av nyklassicismen skedde – och det är väl i det här sammanhanget inte utan intresse – i stort sett under tystnad. I spaden höll flera av dem som stått på barrikaderna i kampen mot behandlingstanken. Pendeln hade svängt tillbaka – åtminstone i fråga om missbrukarkriminalitet.

Vad Löfmarck finner vara ett typexempel på hur principdeklarationer kommer till korta i praktiken är emellertid något helt annat. Hon tycks tro att det förhållandet att existensen av en kriminalisering – ett generellt straffhot knutet till en gärningstyp – kan motiveras enbart av allmänpreventiva skäl är identiskt med att allting som man ogillar skall kriminaliseras (om det går att därigenom undertrycka beteendet i fråga). Men för att ett kriminaliseringsbeslut överhuvudtaget skall tas krävs naturligtvis en (abstrakt) straffvärdebedömning och vid bestämmande av straffskala måste en annan förkastlighetsbedömning ske så att brottstypen placeras på rätt nivå i förhållande till andra brottstyper. Kort sagt: frågan *varför* man kriminaliserar är inte den enda relevanta frågan i sammanhanget.³⁰ (Med Löfmarcks sätt att resonera skulle man generellt kunna övergå till strikt ansvar vid alla brottstyper, där detta skulle få positiva allmänpreventiva effekter.) När det gäller konsumtion av narkotika är den svåra frågan om det finns skäl att kriminalisera beteendet, och det är något annat än det faktum att *om* man kriminaliserar det, så sker det i allmänpreventiv syfte. Utan att närmare gå in på hur man argumenterar om abstrakt straffvärde,

kan vi notera att det inte är givet att konsumtion av narkotika är mer skadlig eller farlig för *andra* än t ex konsumtion av alkohol och att det är väldigt känsligt att använda straffrätten som medel att försöka förhindra att någon utsätter enbart *sig själv* för fara.³¹ Klart är emellertid att ett ställningstagande till frågan huruvida konsumtion av narkotika är straffvärd inte gör någon till anhängare av eller utesluter någon från kretsen av anhängare av »nyklassicismen«.

Löfmarcks nästa exempel gäller *rattfylleri*. Hon noterar att vissa strävanden att nyansera påföljdsbestämningen inte vunnit framgång och ser häri ett nederlag för proportionalitetstänkandet. Häri har hon rätt. Vad hon säger blir emellertid begripligt bara om det vore i enlighet med en »nyklassisk« påföljdspolitik att huvuddelen av alla som begår en viss typ av brott ges ungefär samma påföljd (i det här fallet någon månads fängelse). Men en sådan påföljdsbestämning tyder närmast på att domstolarna inte beaktar omständigheterna i det särskilda fallet. Så gjorde man i »förklassisk« tid. Att man sysslar med rättstillämpning à la 1734 års lag har emellertid maskerats: det är ju inte proportionalitetsprincipen, utan behovet av allmänprevention som i Sverige åberopats som grund för en praxis med praktiskt taget obligatoriskt frihetsberövande. Vad sedan gäller diskussionen om straffvärde finner vi en parallell till diskussionen om konsumtion av narkotika. Som närmare berörs i nästa avsnitt kan straffvärdet inte bestämmas av vad folk i allmänhet råkar tycka. Den abstrakta straffvärdenivån hänger också här samman med hur goda skälen för kriminalisering är och det beror på sådant som hur trafikfarlig en förare är. Det behövs inte särskilt stor fantasi för att man skall inse att variationen av trafikfarlighet hos dem som förövar rattfylleri är enorm. Denna variation måste återspegla sig i både straffskalan och påföljdsbestämningen. Nu rådande fixering vid ett kort frihetsberövande innefattar orättvis påföljdsbestämning, både i för sträng och i för mild riktning.³²

Löfmarck nämner även socialberedningens förslag till ny reglering av lagföring-
en av *psykiskt störda lagöverträdare* (s 57). Varför hon gör det är oklart. Den kraftiga remisskritiken – inget tyder på att hithörande delar av förslaget kommer att förverkligas – talar ju emot Löfmarcks tes om nyklassicismens hädanfärd. Proportionalitetstänkandet kopplar ju påföljd till straffvärde och den gärning, som någon förövar utan skuld, saknar ju helt straffvärde. Det är mycket möjligt att allmänpreventionen skulle bättre kunna tillgodoses om alla som uppsåtligen eller av oaktsamhet förövat otillåtna gärningar bestraffas, men det finns ju en del personer som förövar sådana gärningar utan att ha förmåga att kontrollera sitt beteende – de kan därför inte klandras och straffrättsligt ansvar bör av principiella skäl inte komma i fråga. För egen del förespråkar vi en återgång från nuvarande svenska – för s k civiliserade länder unika – reglering till den modell som är allmänt accepterad, men i Sverige avskaffades med brottsbalkens ikraftträdande 1965 (straffriförklaring av sinnessjuka, m fl).³³

Enligt Löfmarck skulle i socialberedningens förslag »emellertid också« kunna »inläsas tankegångar av nyklassisk natur« (s 57). Beredningen föreslår nämligen i praktiken att längden av tvångsvård för psykisk abnormitet bör bestämmas på samma grunder som ett fängelsestraff, dvs göras beroende av brottslighetens svårhet. En sådan värld skildras av Samuel Butler i *Erewhon*, men vad har den med »nyklassicism« att göra?

4. Kriterier för straffvärdebedömningar

Löfmarck synes vilja hävda att det inte går att med rimlig säkerhet fastställa kriterier för straffvärdebedömningar. Nyklassicismens företrädare skulle ha den uppfattningen att innehållet i det allmänna rättsmedvetandet bestämmer straffvärde; samtidigt är de emellertid forskningsfientliga (s 54). Löfmarck lägger själv (s 54) avgörande vikt vid en gallupundersökning, som skulle utvisa att nästan hela svenska folket anser att konsumtion av narkotika bör vara straffbelagd, och hon synes påstå – utan egentligt belägg – att nyklassikerna missbedömt det allmänna rättsmedvetandet i fråga om adekvat straff för rattfylleri (s 56). Möjligtvis menar hon ändå att det allmänna rättsmedvetandet är en alltför osäker och/eller oåtkomlig måttstock i sammanhanget.

Ett annat angrepp (s 59) går ut på att det inte finns något »absolut« etiskt normtänkande, att »rationell« (vad hun nu kan mena med det ordet) etisk argumentering i en straffvärdediskussion för till resultat som knappast uppfyller proportionalitetskravet, och att detta krav »förutsätter grundläggande etiska ställningstaganden, som dagens svenska jurister står främmande inför«.

Det går inte att av texten sluta sig till om Löfmarck har ett eller två argument. Tror hon att det moraliskt rätta är identiskt med vad folk anser vara moraliskt rätt (s k deskriptiv värderelativism) har hon bara ett argument och detta går ut på att en straffvärdebedömning förutsätter en sociologisk undersökning av det allmänna rättsmedvetandet.

Vi kan inte se ett sådant argument som annat än beroende på ett missförstånd både rörande vad som ligger i rationell argumentation och rörande hur folk faktiskt argumenterar. Visserligen måste rättssystemets innehåll i ett demokratiskt samhälle i någon mån stämma överens med allmänhetens rätts- och moraluppfattning. Annars saknar rättsordningen erforderlig legitimitet. Men lika litet som sanning kan fastställas genom sociologiska undersökningar av vad folk tycker och tror, kan det som är moraliskt motiverat fastställas genom sådana undersökningar.³⁴ Oberoende av vilken värdeteoretisk uppfattning en beslutsfattare har kommer han eller hon inte undan att anföra skäl för och emot olika ståndpunkter. Detta gäller även när uppgiften är att bestämma kriterier för bedömning av straffvärde. Vi kan jämföra situationen med en av de allra besvärligaste för en lagstiftare, nämligen när uppgiften är att bestämma när ett nödvärnsläge skall göra en eljest otillåten handling tillåten.

Mycket har sagts härom, men aldrig att man skall anställa sociologer för att utröna innehållet i det allmänna rättsmedvetandet: vi vet ju redan att folk har mycket olika uppfattningar i frågan. För beslutsfattaren gäller det att finna den lösning som han eller hon kan godta som mest motiverad. Ändå rör det sig verkligen om moraliska ställningstaganden. Detsamma gäller givetvis många andra bedömningar av när en gärningstyp bör anses vara tillåten och av i vilka fall en gärningsman bör anses vara helt eller delvis ursäktad.

Hur skall man då bära sig åt för att fastställa – abstrakt och konkret – straffvärde? Låt oss se något på vad kriminalisering och straffmätning innebär och hur man faktiskt går till väga vid lagstiftning och rättstillämpning.³⁵

En KRIMINALISERING består ju i att vissa gärningar (gärningstyper) beläggs med straff. Endast en gärning som är belagd med straff är »brott« i juridisk mening och endast »staten« kan »straffa« i juridisk mening. Kriminalisering är ett politiskt beslut.

Såsom redan berörts är en kriminaliserings främsta syfte att genom hot om straff förmå människor att avstå från vissa handlingar eller utföra vissa andra handlingar. Hotet om straff skall bli verka som handlingsskäl, när den enskilde kan tänkas göra något som »staten« anser inte får göras. (För enkelhets skull bortses i fortsättningen i regel från underlåtenhet som alternativ till handling). Kriminaliseringens huvudsyfte är således repressivt: att genom hot om lidande eller obehag i viss form förhindra gärningar av vissa typer.

Kriminalisering som styringsmetod kan motiveras från moralisk synpunkt med att den är nödvändig för att livet i ett samhälle skall vara drägligt för envar, genom att elementär ordning och säkerhet tryggas, grundläggande behov tillgodoses, osv. Även om en sådan motivering är godtagbar är därmed inget sagt om i vilken omfattning eller på vad sätt kriminalisering bör ske.

Genom att bruket av straff numera är begränsat till verkställighet av publicerat hot om straff är modern straffrätt logiskt förbunden med allmänprevention. Denna begränsning är en följd av att ett etiskt krav på legalitet har accepterats.

Trots att det går att finna moraliskt stöd för att bruka straffhotmetoden för social kontroll är det givet att den är moraliskt betänkelig på grund av det lidande eller obehag som tillfogas dem som blir föremål för verkställighet av hotet. (Sker inte sådan verkställighet i viss omfattning blir metoden alltför ineffektiv.) Kriminalisering bör därför inte användas i andra fall än för gärningar som hotar eller åsidosätter enskilda eller samhälleliga intressen av särskild vikt. Härutöver finns goda skäl att kräva att en kriminalisering kan beräknas bli någorlunda effektiv.

Eftersom straffet är unikt som sanktion däri att det kännetecknas av ett lidande eller obehag utan annan positiv funktion än att understryka allvaret i lagens straffhot, får kriminalisering en speciell symbolfunktion: kriminaliserade handlingar utgör klassen av otillåtna gärningar som från samhällets synpunkt är mest förkastliga

– annars skulle man inte kunna bryta mot det etiska kravet att man inte skall tillfoga annan lidande. Denna symbolfunktion är en reflexverkan av att man ställer etiska krav på statens sätt att utöva social kontroll. Den kan inte självständigt motivera straffhotmetoden.

En följd av kriminaliseringens symbolfunktion är uppkomsten av ett rättvisekrav av innebörd att alla gärningar som är lika skadliga, farliga eller förkastliga i övrigt som de som redan är kriminaliserade också skall tilldelas ett straffhot. Resultatet blir en konflikt mellan två etiska krav: undvik onödigt lidande och behandla från etisk synpunkt likvärdiga fall på samma sätt. I praktiken behandlas konflikten tämligen konservativt (om den ens uppmärksammas): existerande ineffektiv lagstiftning får stå kvar och man avstår i regel från att genomföra ineffektiva nykriminaliseringar.

Symbolfunktionen är inte isolerad från effektivitetstanken. Om vissa gärningar inpräglas i folks medvetande såsom särskilt förkastliga sker en påverkan på folks handlingsmönster (internalisering av normer). Såsom tidigare antytts vet vi emellertid väldigt litet om sådana mekanismers genomslagskraft.

När man väl har beslutat att vissa gärningstyper skall beläggas med straff, har man att avgöra hur straffhotet skall utformas. Av skäl som utvecklats annorstädes^{35a} bör gärningstyperna tilldelas straffsatsen efter någon typ av rättviseresonemang, varvid det beaktas att det bara kan bli tal om mycket grova bedömningar, vilket föranleder att en gärningstyp bör tilldelas en tämligen vid straffskala; härav följer också ett behov av att använda straffformer som tillåter gradering av lidande eller obehag. Av olika vanligt förekommande kriterier för rättsbedömningar kan endast förtjänstidén komma i fråga.

Utgångspunkten för all kriminalisering är som nämnts att vissa värden eller intressen (s k skyddsobjekt) skall skyddas. Olika värden har olika vikt: det är uppenbarligen viktigare att skydda liv än egendom. Givetvis kan olika meningar råda om klassificering och rangordning av olika värden. Detta utesluter inte en rationell diskussion.³⁶ I sista hand kommer »statens« värdering till uttryck genom beslut i parlamentarisk ordning. Vad som sker när man bedömer hur goda skälen är för kriminalisering av en viss gärningstyp (under bortseende från effektivitetssynpunkter) är detsamma som att tilldela brottstypen ett *abstrakt straffvärde*. Ett tilldelande av straffskala efter förtjänst innebär att man strävar efter *proportionalitet* mellan en otillåten gärnings straffvärde och dess straffsats samt *ekvivalens*, dvs gärningstyper med ungefär samma straffvärde tilldelas likartade straffskalor. I bakgrunden måste finnas beslut om att använda vissa straffformer och att man skall hålla sig på vissa straffnivåer.

Utän att diskutera skälen för bedömningarna kan vi från lagstiftningen utan närmare undersökningar hämta bl a följande:

- en gärning som innebär en direkt kränkning av ett skyddsvärt intresse förtjänar högre straff än en gärning som endast hotar intresset;
- en gärning som innebär fara eller risk för kränkning av ett skyddsvärt intresse förtjänar högre straff än en gärning som blott kan bidra till att intresset kränks;
- utförandet av en otillåten gärning i gärningsmannskap förtjänar högre straff än medverkan därtill;
- straffvärdet påverkas av vilken betydelse medverkan haft för den otillåtna gärningens genomförande;
- att åstadkomma ett resultat genom handling eller genom underlåtenhet, när särskild anledning till förhindrande av resultatet förelegat, förtjänar högre straff än annat orsakande genom underlåtenhet (om sådant orsakande överhuvudtaget är kriminaliserat);
- vid uppdelning av en brottsart i grova och/eller ringa fall samt normalfall anges ibland att vissa omständigheter skall beaktas vid klassificeringen.

Fastställande av att en otillåten gärningstyp förtjänar straff inom en viss latitud innebär inte automatiskt att den som förövar en sådan gärning förtjänar sådant straff. Människor är inte maskiner. De är personer som handlar under beaktande av skäl för och emot olika handlingsalternativ. Själva metoden att styra människor genom hot om straff förutsätter att hotet beaktas vid kontrollerat beteende (åtminstone på så sätt att normer internaliserats och fungerar som stående handlings-skäl).

Det är möjligt att bestraffning av alla otillåtna gärningar skulle förstärka kriminaliseringens avskräckningseffekt. Detsamma gäller bestraffning för något som någon annan har gjort. Att bestraffa den som inte kunnat rätta sig efter lagen är emellertid att offra honom eller henne för samhällets syften och att upphöra att behandla lagöverträdare som personer med moraliskt ansvar för sina gärningar. En sådan ordning skulle vara inhuman i och med att en form av elementär trygghet skulle undanröjas. Att drabbas av straff skulle likställas med att drabbas av en olyckshändelse. Kriminaliseringen skulle förlora sin symbolfunktion. Ansvar oberoende av om man kunnat rätta sig efter lagen är omoraliskt. Liksom endast den som på ett kontrollerat sätt åstadkommit något som är bra förtjänar beröm, är det endast den som på ett kontrollerat sätt åstadkommit något som är dåligt som förtjänar klander. Detta krav på kontroll kan för straffrättens del sammanfattas i *konformitetsprincipen*: En person bör inte anses ansvarig för en otillåten gärning, om han eller hon inte kunde rätta sig efter lagen.³⁷

Konformitetsprincipen ger stöd för en differentiering i ansvarsgrader: i svensk rätt finns en principiell tudelning i uppsåt och oaktsamhet med ett speciellt dolus eventualis-begrepp som gränsdragningskriterium – dessutom skils i vissa sammanhang mellan olika typer av uppsåt eller oaktsamhet och olika grader av oaktsamhet. Konformitetsprincipen ger också stöd för en rad ansvarsfrihetsregler. Det må här

räcka med att peka på att frihet från ansvar kan inträda i vissa fall av psykisk avvikelse och rättsvillfarelse.³⁸

Olika preciseringar av konformitetsprincipen innefattar principiella bedömningar av *skuld*. Härav följer att diskussioner om skuld inte är så metafysiska som många tror: fråga är om bedömningar av personers handlingsskäl från etisk synpunkt. Sådana bedömningar är inte begränsade till det område som berörs av konformitetsprincipen. Sålunda ges i de flesta rättsordningar möjlighet till ansvarsfrihet eller straffnedsättning när en otillåten gärning företagits under tvång eller innefattar excess (vid nöd, nödvärn, osv). Reglerna ger uttryck för tanken att det inte är rimligt att ställa så höga krav på personer i utsatta lägen, där de har särskild anledning att företa en otillåten gärning eller har svårt att kontrollera sitt beteende. Tex den som medverkar till brott under utpressningshot eller slår för hårt i en nödvärnssituation har mindre skuld än den som företar samma gärning frivilligt eller ohotad och förtjänar därför lägre eller inget straff.³⁹

Vad här antytts om lagstiftningens faktiska innehåll i fråga om riktlinjer för bedömning av straffvärde är ingalunda uttömmande. Det finns också en mängd anvisningar om möjlighet till straffnedsättning (lagtekniskt sker det genom angivande av att normala minima inte gäller), dels i situationer som anknyter till ansvarsfrihetsregler (några, men inte alla, förutsättningar för ansvarsfrihet är uppfyllda) och dels för särskilda grupper av personer vars kontrollförmåga kan presumeras vara begränsad (främst psykiskt avvikande och personer under 21 års ålder).

STRAFFMÄTNING innefattar begreppsmässigt vedergällning i den oförargliga betydelsen att något som värderas negativt möts med något annat som värderas negativt. Denna vedergällning består i att straff utmätts inom den ram – den speciella straffskala – som lagstiftningen erbjuder. Straffvärdebedömningen på detta plan går ut på att fastställa vad den som förövat brott förtjänar som straff. Liksom på lagstiftningsplanet eftersträvas proportionalitet mellan brott och straff och ekvivalens i straff för brott med samma straffvärde begångna av olika personer.

Bedömningar av *konkret straffvärde* måste liksom bedömningar av abstrakt straffvärde bli tämligen ungefärliga. I första hand tas hänsyn till den otillåtna gärningens svårhetsgrad och i andra hand till gärningsmannens skuld. Detta innebär dock inte att skuldfaktorer är mindre viktiga. På grund av att straffskalan redan på kriminaliseringsnivån görs beroende av om uppsåt eller oaktsamhet föreligger kommer dessa skuldfaktorer att i förväg vara beaktade när den konkreta otillåtna gärningens svårhetsgrad skall fastställas.

Bedömningen underlättas av att många brottsrekvisit ger utrymme för nära nog självklara kvantitativa och/eller kvalitativa värderingar. Ju svårare kroppsskada vid en misshandel, ju större ekonomisk skada vid en stöld, desto högre är straffvärdet. Även på många andra sätt ger lagstiftningen direkt eller indirekt uttryck för bedömningar av vad som är försvårande och förmildrande.

När vi sedan kommer in på skuldfaktorer är det anledning att understryka vad saken gäller: en etisk bedömning som innefattar värdering av gärningsmannens handlingsskäl. Skuldbedömningen skall vara en värdering av den antisocialitet som gärningsmannen visat i kontrollerad gärning. I allmänhet är det inte särskilt svårt att klassificera handlingsskäl som från etisk synpunkt »bra« eller »dåliga«. Svårare är att göra en sammanvägning av olika skuldfaktorer. Det är hur som helst av vikt att det klargörs *varför* gärningsmannen gjorde som han gjorde.

Redan lagstiftningen ger på olika sätt hållpunkter för en konkret skuldbedömning:

- I lagstiftningen uttryckligen beaktade skuldfaktorer skall givetvis respekteras: t ex att en gärning företagits under tvång sänker alltid straffvärdet.

- Vid klassificeringen av brott som grova utpekas ibland vissa faktorer som särskilt beaktansvärda och vilka närmast tar sikte på gärningsmannens sinnelag: sådana faktorer höjer straffvärdet också vid andra brott.

- Vid vissa brott är konstitutivt att en gärning företagits med visst syfte eller visst uppsåt: förövas annat brott med sådant eller liknande uppsåt förhöjs straffvärdet. Även andra analogier kan utnyttjas.

Vid oaktsamhetsbrott innebär medveten oaktsamhet högre straffvärde än omedveten oaktsamhet.⁴⁰ Vid uppsåtsbrott kan åtminstone en svag presumtion uppställas för fallande straffvärde i serien direkt uppsåt – indirekt uppsåt – eventuellt uppsåt.⁴¹ Åtskilligt som har att göra med tillfälle och förmåga att följa lagen tillåter gradering; samma krav kan inte rimligen ställas på alla. Försummelse och annan oaktsamhet kan vara mer eller mindre flagrant: oaktsamhet förutsätts ju av lagstiftningen kunna klassificeras som grov, normal eller ringa.⁴²

Den proportionalitet mellan brott och straff, som är aktuell i straffrätten, är en konventionell proportionalitet, baserad på värderingar. Det »pris« som sätts på ett konkret brott bestäms inte av »marknadskrafter«, utan är mer ett resultat av en »planhushållning«. De konkreta straff som tilldelas gärningar, som klassificeras som skilda brott, t ex stöld och valutabrott, är inte direkt jämförbara från rättvisesynpunkt. Varje bedömning av två konkreta brott av olika art såsom lika eller olika i fråga om straffvärde förutsätter en relativisering till klassen av tänkbara brott av samma art och till den straffskala som vid kriminaliseringen knutits till brottstypen.

Vid straffmätning beaktas även andra omständigheter än sådana som har att göra med det konkreta straffvärdet. Sålunda är *inte alla rättviseargument uttömda genom en straffvärdebedömning*. Straff är bara en av flera följder av ett brott. Det är i viss mån godtyckligt vad som juridiskt sett är ett straff. Åtskilligt talar för att vidga perspektivet, så att annat lidande som formellt inte är straff beaktas och föranleder reduktion av det konkreta straffet. Vad som kan beaktas är t ex processuellt frihetsberövande, konfiskation, förlust av tjänst eller licens och administrativa sanktioner. Det kan vidare tänkas, att straffet bör påverkas av rättviseskäl som inte

har med förtjänst att göra. Gärningsmannens behov av straff är dock numera ingen relevant synpunkt. Vad gäller gärningsmannens förmåga skall erinras om att alla straffformer presumeras drabba alla lika hårt. Konkret rättvisbedömning från denna synpunkt förutsätter det absurda att straff bestäms efter gärningsmannens död. Den relevans denna tanke kan ha beaktas generellt i dagsbotssystemet. Envar har varje dag lika mycket tid, men inte lika mycket pengar. (Den som lider av en obotlig, dödlig sjukdom torde regelmässigt komma undan med ett kraftigt reducerat frihetsstraff eller helt slippa sådant.) Differentiering efter status måste avvisas, bl a därför att hur hårt ett straff drabbar den enskilde torde ha ett svagt samband med status (och det kan omvänt hävdas att högre krav bör ställas på den som är mer privilegierad). Gärningsmannens insats kan beaktas så att planering, organisering, yrkesmässighet o dyl föranleder högre straff, men i huvudsak är sådana faktorer uttömda genom bedömning från förtjänstsynpunkten.

Av *billighetshänsyn* beaktas således andra rättviseskäl än sådana som har med straffvärde att göra. Gärningsmannens straffvärdhet sammanfaller så att säga inte med gärningens straffvärde. Hur långt man skall driva hänsynstagandet till billighetsskäl är i viss mån en öppen fråga. Att gärningsmannens beteende efter gärningen (t ex rättelse, ånger, självangivelse, kompensation värderad efter förmåga) beaktas kan svårligen motiveras med rättviseskäl. Om – och i så fall varför – återfall bör påverka straffmätningen är en kontroversiell fråga, som vi avstår från att gå in på här.⁴³

En av de märkligare passagerna i Löfmarcks artikel finner vi mot dess slut (s 59). Efter att ha gjort gällande att den avfärdade behandlingsideologien efterträts av »ingenting« – av någon oförklarlig anledning klarar sig tydligen inte straffsystemet utan en »ideologi« – snuddar Löfmarck vid den lika egendomliga tanken att »nyklassicismen« skulle förutsätta ett »absolut« etiskt normtänkande, för att till sist komma med dödsstöten: proportionalitetskravet »förutsätter grundläggande etiska ställningstaganden, som dagens svenska jurister står främmande inför«. Detta uttalande förefaller oss märkligt oinitierat. Abstrakta och konkreta straffvärdebedömningar förutsätter lika litet som andra etiska bedömningar någon »absolut« värdeordning. Den typ av etiska ställningstaganden som är av intresse tillhör rutinerna för lagstiftare och rättstillämpare – och även för medborgarna i allmänhet. Med en utrensning av de bedömningar, som Löfmarck tror att svenska jurister inte kan utföra, skulle straffrättslig lagstiftning och rättstillämpning bli oigenkännlig.⁴⁴

Härmed är inte sagt att allt är i sin ordning. Tvärtom finns det massor att göra för att teoretiskt utveckla principerna för straffvärdebedömningar, framförallt därför att teoribildningen i stora stycken är föråldrad – den bygger i viss utsträckning på filosofiska tankegångar som nu saknar förmåga att övertyga. Sålunda behöver skuldläran (läran om fullständiga och partiella ursäkter) ses över. Även om resultaten är någorlunda godtagbara är motiveringarna inte alltid det, och med ut-

vecklandet av nya motiveringar kan man räkna med förändringar och nyanseringar av lärans innehåll.⁴⁵ Lärans om skyddsobjekt – vilka värden eller intressen som bör skyddas och hur de förhåller sig inbördes – är i stort behov av nytänkande.^{45a} Här kan nämnas en i USA nyligen inledd diskussion, som utgår från i vilken grad ett brott begränsar offrets förmåga att efter egen vilja ordna sitt liv.⁴⁶ De svåraste brotten är enligt detta synsätt de som utesluter alla val (dödande) och därnäst de som drastiskt begränsar valmöjligheterna (svåra kroppsskador, svår sjukdom, långvariga frihetsberövanden, förlust av alla ekonomiska tillgångar). Uppenbarligen krävs andra resonemang när gemensamma eller kollektiva intressen är skyddsobjekt.

Vi vill emellertid understryka, att det inte finns något mystiskt, metafysiskt, ouppnåeligt, »absolut«, hos bedömningar rörande brotts svårhet, dvs hos argumentation rörande skada, fara, intressen, skuld, ursäkter, osv. Nuvarande lära är resultatet av en lång utveckling i doktrin och praxis. Att den är så pass utvecklad som den är har att göra med att straffmättningsfrågor har försumrats. Detta kan i sin tur återföras på både de preventiva påföljdsteoriernas dominans i debatten (trots att det alltid varit så att den kvantitativt klart dominerande påföljden, dvs böter, ådömts efter straffvärdebedömning) och det filosofiska klimatet: många har fått lära sig att värderingar inte är annat än rena känslouttryck – denna filosofis spår i det dagliga livet är dock föga påtagliga. Lagstiftare och rätttillämpare har således lämnats i sticket genom att den teoretiska diskussionen kring straffvärdefrågor avstannat. Tiden är nu inne för en ändring på denna punkt.

Avslutningsvis skall erinras om att oenighet i värderingar ofta – ja till och med mycket ofta – inte beror på olika uppfattningar i värdefrågor, utan på olika uppfattningar om empiriska sammanhang.⁴⁷ Här kan olika bedömningar av svårheten av (olika typer av) rattonycterhetsbrott nämnas som exempel. I ett internationellt perspektiv råder rörande enighet om att människors liv och hälsa bör skyddas och att även framkallande av fara därför är straffvärt. Oenigheten gäller de empiriska sambanden mellan alkohol i blodet och verklig berusning samt mellan verklig berusning och framkallande av fara för annan. Såsom i så många andra frågor är vad folk anser om faktiska förhållanden dessutom tämligen fristående från forskningsresultat på området.

5. Absolut och relativ proportionalitet

Vid bestämmande av hur kraftigt straffhotet generellt skall vara spelar rättviseförställningar en mycket begränsad roll. Det finns ingen naturlig grund för vad ett brott förtjänar av lidande eller obehag, även om några trots sig finna en sådan i talionsprincipen (den brottslige tilldelas samma skada som han själv tillfogat); att denna princip inte kan godtas är givet – rena tillfälligheter avgör om någon kan drabbas av en sanktion.

Inte heller vid straffmätning finns några naturliga utgångspunkter. I praktiken är repressionsnivån en fråga om tradition eller tämligen ogenomtänkta ställningsta-

ganden. Vad beträffar fängelse håller sig domstolarna i Sverige lågt i straffskalorna – utom vid narkotikabrott, där straffmätningen ligger så högt att det inte finns utrymme att markera att ett brott hör till de mest straffvärda. Även om en mer medveten påföljdspolitik vore önskvärd, kan man emellertid aldrig komma ifrån att från rättvisesynpunkt är omöjligt att säga var man skall börja argumentera inom en viss straffskala, vad som är »normalt prisläge« vid en viss typ av brott. När någon förövat ett visst brott, låt oss säga ett grovt rån (pistolhot, bank, 200 000 kr), finns det alltså i och för sig inga hållpunkter för en argumentation om hur mycket brottslingen förtjänar: två års fängelse är precis lika mycket motiverat som fem års fängelse.

En del har häri velat se en grund för att förklara proportionalitetstanken som misslyckad – möjligen hör Löfmarck till denna grupp.

Andra har helt enkelt förnekat att saken ligger till så som sagts, under återopande av att man med »intuitionens« hjälp direkt kan se vilket straff som i det enskilda fallet är det korrekta. Själva saknar vi sådan förmåga och vi tror inte heller att andra besitter den.

Enligt en tredje ståndpunkt är proportionalitetsprincipen en *begränsande* princip. Vissa straff måste sägas vara orättvisa, men inom vissa ramar är alla straff lika rättvisa. Företrädarna för denna uppfattning har varit synnerligen förtegnade om hur vida ramarna är. Huvudtanken är emellertid klar: inom ett spektrum av lika rättvisa straff kan man låta individualpreventiva hänsyn eller slumpen avgöra det konkreta straffet.⁴⁸ Vi kan inte finna denna ståndpunkt övertygande. Låt vara att man inte kan säga om det grova rånet förtjänar två eller fem års fängelse. Men vilket konkret straff man än väljer så skall alla som förtjänar samma straff också tilldelas samma straff. Man skall inte ge en del två år, andra tre år och ytterligare andra fem år för gärningar som är lika förkastliga. Eftersom det med systemets uppbyggnad är oundvikligt att det ådömda straffet ger uttryck för ett mått av klander låter sig ingen övertygas om att en dom på två år ger uttryck för samma mått av klander som en dom på fem år, dvs att två och fem år i detta sammanhang på något sätt skulle vara *lika mycket*.

Enligt vår mening är en fjärde ståndpunkt den riktiga. Proportionalitetsprincipen är en *bestämmande* princip, men man måste skilja mellan *absolut* och *relativ proportionalitet* (eller mellan två typer av skalor: kardinala och ordinala).⁴⁹

Straffsystemets inre struktur bygger på relativ proportionalitet. Rättvisan kräver att två lika klandervärda gärningar tilldelas lika stränga påföljder och att olika påföljder rangordnas efter hur ingripande de är så att de kan ge uttryck för gärningarnas relativa svårhet. Om proportionalitetsprincipen endast tjänade som motivering för att sätta yttre gränser, skulle dessa krav på likabehandling och rangordning åsidosättas.

Påföljdsskalans omfång eller »förankringspunkter« har att göra med dess abso-

luta dimensioner: hur kraftigt det hårdaste straffet bör vara, hur mildt det lindrigaste, var gränsen bör dras mellan gärningar som förtjänar frihetsberövande och sådana som inte gör det, osv. Av vad som sagts tidigare följer att proportionalitetsprincipen här inte kan vara bestämmande. Huruvida den är begränsande är oklart. Det kan göras gällande att rättvisan kräver en rimlig proportion mellan påföljdsnivå och brottens svårhet; i vart fall sedan man valt påföljdstyper kan kanske påstående om uppenbara disproportioner mellan brott och påföljd göras. Men även andra överväganden är av intresse. Sålunda kan behovet av *allmänprevention* påverka den allmänna repressionsnivån, förutsatt att man inte rubbar den interna rangordningen.⁵⁰ För närvarande finns dock knappast empiriskt underlag för att dra några slutsatser i fråga om adekvat repressionsnivå från allmänpreventiv synpunkt. Viktigare är därför att lägga vikt vid ett annat etiskt krav än kravet på rättvisa: kravet på *humanitet*. Straffhot och förverkligande därav kan inte godtas från moralisk synpunkt, om samma mål kan uppnås med svagare medel. Ett straffhot är också moraliskt förkastligt, om det inte kan visas att det är påtagligt nyttigare än ett svagare hot. Mot bakgrund av bl a att man finner omfattande brottslighet även i länder med drakoniska straff, att upptäcktsrisken är en väsentlig faktor vid beräkning av risken för att drabbas av straff och att man egentligen inte vet något om hur hotets styrka påverkar brottslighetens omfattning bör man av moraliska skäl åtminstone pröva sig fram med generellt svaga straffhot. Överväganden av denna typ återkommer sedan vid påföljdssystemets utformning och i samband med påföljdsbestämning i det enskilda fallet. Av humanitetshänsyn finns skäl för att i viss utsträckning avstå från att ådöma påföljder och att ådöma orättvisa påföljder – endast ett straffsystem som är berett att ge den brottslige »en chans till« när brottet inte är grovt kan uppfattas som tillräckligt humant för att få medborgarnas accept.

Om proportionalitetsprincipens roll således är begränsad, är den likväl betydande. Så snart påföljdsstrukturens absoluta dimensioner valts blir därefter principens krav på *intern* rangordning bindande (med de avsteg som kan motiveras av humanitetshänsyn). Tvivel eller bristande precision i samband med valet av en skalas omfång rättfärdigar inte att man bara struntar i kraven på likabehandling och rangordning, när man kommer till frågor om påföljders inbördes förhållande.

Vad vi nu beskrivit är inte märkvärdigare än *betygsättning* vid skolor och universitet. Det finns inga givna hållpunkter för vilka som skall tilldelas det ena eller andra betyget. Men när man väl bestämt sig för vad som är relevant och var gränserna mellan olika betyg skall vara, måste alla som bedöms lika också få samma betyg. Den omständigheten att man inte utan förmedling av ett system kan säga att en viss prestation är värd ett visst betyg hindrar inte att det vore djupt orättvist att ge olika betyg för prestationer av likvärdig kvalitet eller samma betyg för prestationer av klart olika kvalitet. Likheten med straffsystemet är emellertid än större. Själva betygssystemets existens kan inte förklaras eller motiveras med hänvisning till rättvi-

seöverbägganden, utan avgörande härför är utilitaristiska skäl: det finns behov av urvalsinstrument och en högre kunskapsstandard nås – därför att större ansträngningar görs – när bättre prestationer uppmärksammas eller belönas. Omvänt spelar dessa utilitaristiska skäl ingen som helst roll vid betygsättning i det enskilda fallet.

6. Löfmarcks kritik av fängelsestraffkommittén

Såsom nämnts ovan har den svenska fängelsestraffkommittén i sitt förslag rörande straffmätning och påföljdsval givit uttryck för idéer som i huvudsak sammanfaller med den uppfattning vi redovisat här.⁵¹ Löfmarck har i en senare artikel – *Ett lagom ideologiskt betänkande?* (NTFK 1986 s 407-414) – ytterligare markerat sitt avståndstagande till den s k nyklassicismen. Att Löfmarck så lätt kan komma till sådana slutsatser (s 413) som att utredningen präglas av intellektuell oklarhet, att dess resonemang brister i logik och konsekvens och att »nyklassicismen« är en nymoralistisk väckelserörelse har kanske att göra med hennes allmänna uppfattning om värderingar. Hon säger bl a »att en värdering av olika gärningars förkastlighet alltid är en subjektiv verksamhet – en fråga om tyckande«. Möjligen ligger häri att »subjektiv verksamhet« är irrationell (eller arationell); den som »tycker« behöver inte ta ansvar för sitt tyckande. I de flesta kretsar, och särskilt inom juridiken, kommer man dock inte så lätt undan.

Att Löfmarck tycker illa om fängelsestraffkommitténs betänkande är tydligt, men vilka är grunderna för de beska omdömena? Med Löfmarcks egen inställning behöver det kanske inte finnas några sakliga grunder, eftersom hon ägnar sig åt »subjektiv verksamhet«. I texten framskymtar emellertid två skäl. Det mest grundläggande synes vara (s 413) att straffvärdebedömningar inte kan »ersätta» preventions- eller behandlingsargument som motivering för straffsystemet; inte om man inte bygger under dessa bedömningar med påståenden om en absolut moral; »vi ... måste inse ... att vi inte har funnit något hållbart substitut för behandlingsbehovet som rättsgrund för straffsystemet«. Det sistnämnda argumentet finns också i den första artikeln: »Straffsystemets berättigande ligger i dess möjlighet att främja individens anpassning.« (s 50). Det torde vara första gången någon företrädare för rättsvetenskapen hävdar att straffsystemets syfte är att främja individens anpassning, dvs att institutet straff och företeelsen kriminalisering – och inte bara påföljdsbestämningen i det konkreta fallet – motiveras av omtanke om individen. Ståndpunkten att staten hotar med straff för att få tillfälle att anpassa människor till samhället är enligt vår mening bisarr.

Vi har ovan försökt antyda varför en absolut moral är umbärlig och vilken roll allmänpreventiva överbägganden bör ha. Löfmarck tror inte på sådant (s 412-413):

Bygget blir än mer bräckligt däri genom, att man ihärdigt hävdar att överbägganden är helt skild från grunden. Det rör sig om olika nivåer i straffsystemet, på vilka helt olika faktorer till-

måts relevans. Beslut att straffbelägga ett visst förfarande dikteras av allmänpreventiva hänsyn, men på nästa nivå, där straffvärdebedömningen sker, saknar sådana hänsyn all hemortsrätt, liksom i den översta våningen, där domaren utmäter straffet i det konkreta fallet. På den här punkten har nog emellertid verkligheten kommit att avvika något från byggherrens ritningar. Om lagstiftaren har beslutat att av allmänpreventiva skäl kriminalisera gärningen X och därvid av straffvärdehänsyn belägga X med straffet Y, och personen A sedan döms för X till Y, så kan A med fog hävda att han ådömts straffet Y av allmänpreventiva skäl. Nyklassikerna menar att orsakssammanhanget bryts efter beslutet om kriminalisering. Logiken i detta torde förbigå inte bara A.

Logiken förbigår tydligtvis Löfmarck, men därav följer inte att den förbigår A eller någon annan som kan se en skillnad mellan varför A döms till straff (här finns allmänpreventionen i bakgrunden) och varför A döms just till straffet Y (här är allmänpreventionen inte relevant). Att en gärningstyp är förenad med ett straffhot av allmänpreventiva skäl innebär inte automatiskt att tilldelandet av ett visst straff också sker av allmänpreventiva skäl. Det är riktigt att ett preventionstänkande ligger bakom *att* enskilda brottslingar överhuvudtaget ådöms straff (det allmänna straffhotet måste i viss utsträckning förverkligas för att behålla sin trovärdighet), men frågan gäller ju *vilket* straff som skall ådömas. *Hur* en gärningsman bestraffas har ingen nödvändig koppling till *varför* en gärningstyp kriminaliseras. Talet om bristande logik kan således tas med ro. Saken är en gång för alla utredd av H.L.A. Hart i den kanske mest lästa av alla straffrättsfilosofiska uppsatser: *Prolegomenon to the Principles of Punishment* (1959).⁵²

7. Avslutning

Vår slutsats kan inte bli annan än att proportionalitetstänkandet har påtagligt påverkat den kriminalpolitiska utvecklingen under senare år. Vi menar att detta är ett framsteg, inte minst därför att en sådan utveckling stärker de rättsstatliga idéerna och står i samklang med kraven på ökad respekt för mänskliga rättigheter. För den som absolut vill förankra sig i en ideologi är »nyklassicismen« inte ett alldeles hoppöst alternativ.

Enighet borde kunna råda om följande:

1. Proportionalitet mellan brott och straff är och har länge varit den grundläggande principen vid straffmätning. Det nya intresset härför kommer att vara av värde i och med att lagstiftare, domare, åklagare och försvarare uppmärksammas på betydelsen av rättvisbedömningar.

2. Bestraffning innefattar klander och klander bör distribueras på ett rättvist sätt, så att det speglar gärningsmannens skuld och gärningens förkastlighet. Tvärtemot Löfmarcks insisterande på att »nyklassicismen« saknar etisk förankring är att konstatera, att straffrättssystemet väsentligen har etisk karaktär. Även om preventiva syften ligger bakom en kriminalisering, krävs en annan typ av överväganden för att

förklara varför inte straffhotet utsträcks till vissa persongrupper, varför straffhotet differentieras på det sätt som sker, varför ursäktande omständigheter av olika slag utesluter ansvar, osv. Det är ingen tillfällighet att modern analytisk moralfilosofi haft stor betydelse för den »nyklassiska« diskussionen.

3. Eftersom proportionalitetstanken har en central roll är det av vikt att den vetenskapliga diskussionen i rättvisefrågor intensifieras och fördjupas. En nackdel med behandlingsideologiens dominans var att intresset kom att koncentreras till metoder för (re)socialisering, trots att den stora mängden av påföljder (böter och fängelse) fortsatt ådömdes i enlighet med ett straffvärdetänkande.

NOTER

1 Se Strahl s 19-23.

2 Motviljan mot att tala om »nyklassicism« tar sig nedan olika uttryck. Ibland används citationstecken, ibland används ordet i förening med »så kallad«.

3 Liksom Löfmarck kommer vi att i huvudsak behandla svenska förhållanden. Av de nordiska länderna berörs Island ej alls.

Eftersom ämnet för diskussionen är straff och proportionalitet avses med »straff« främst vad som i svensk rätt juridiskt-tekniskt är straff, nämligen fängelse och böter. Detta medför att alternativ till fängelse – i Sverige skyddstillsyn och villkorlig dom – inte närmare berörs. Vårt språkbruk är emellertid inte avsett att helt utesluta hänsyftning även till sådana påföljdsformer, även om åtskilligt ytterligare behöver sägas till förklaring av hur de kan anpassas till ett proportionalitetstänkande.

4 Se t ex Nytt straffsystem s 196-201, 220-227, 267-271, 401-414, SOU 1986: 14 s 61-81, 141-149, Straffrättskommitténs betänkande s 1-7, 34-48, Om kriminalpolitikken s 29-31, Anttila, Grönqvist, Takala, Träskman, Törnudd, År 'Den nya kriminalpolitiken' nyklassisk?, Törnudd, Ideologi och straffvärde, Heckscher, Kriminalpolitik och humanitet, Victor, En halv historia & Nyklassisk straffrätt, Victor, Gärning och individ inför domarskranket, Jareborg, Kriminalisering, Jareborg, Straff och rättvisa, Jareborg, Straffets syften och berättigande, Jareborg & von Hirsch s 88-98.

5 Se t ex von Hirsch, Doing Justice, von Hirsch, Past or Future Crimes, Kleinig, Singer, Richards, Rights, Utility, and Crime.

6 von Hirsch, Nyklassicism, proportionalitet och straffets grunder och von Hirsch & Knapp & Tonry, särskilt kap 3.

7 Se vad gäller Storbritannien, Sentencing Reform.

8 Yakovlev s 66. Yakovlev slutar sin artikel med orden »Not back to Kant, but forward to Kant!« (s 67).

9 Se The Rehabilitation of Criminal Offenders.

10 von Hirsch, Doing Justice s 127-130.

11 von Hirsch, Past or Future Crimes kap 1.

12 Observera begränsningen »i första hand«! I andra hand ges utrymme åt billighetsöverväganden av den art som berörs nedan i avsnitt 4. Alternativ till fängelse kan komma i fråga av billighetshänsyn, men det är inte nödvändigt: det är också möjligt att olika påföljdsformer bedöms som lika ingripande, så att t ex ett kort frihetsstraff och skyddstillsyn med långvarig övervakning är likvärdiga från proportionalitetssynpunkt.

Om samspelet mellan kriminalisering och påföljdsbestämning, se Jareborg, Straffets syften och berättigande.

13 Se Backman & Koskinen & Lahti & Lehtimaja.

14 Se Anttila, Grönqvist.

15 Se SOU 1986: 14 s 28-33.

16 Angående villkorlig frigivning, se SOU 1986: 14 s 86-97 och von Hirsch, Skuld, återfallsrisk och villkorlig frigivning.

- 17 SOU 1986: 13-15.
- 18 NOU 1983: 57 s 49-52.
- 19 Hansen s 591.
- 20 Waaben s 160-164.
- 21 Varning för vård.
- 22 Se Jareborg, Straffets syften och berättigande.
- 23 Se von Hirsch, Past or Future Crimes kap 3, von Hirsch, Nyklassicism, proportionalitet och straffets grunder s 99-101, Goldman.
- 24 Nytt straffsystem s 200.
- 25 Nytt straffsystem s 167-170.
- 26 von Hirsch, Nyklassicism, proportionalitet och straffets grunder s 101-102.
- 27 Se Jareborg & von Hirsch s 29-36, 43-46, 88-98, von Hirsch, Past or Future Crimes kap 3, Jareborg, Straff och rättvisa, Jareborg, Straffets syften och berättigande.
- 28 Goldman.
- 29 von Hirsch, Past or Future Crimes kap 11.
- 30 Se Jareborg, Straffets syften och berättigande.
- 31 Richards, Sex, Drugs, Death, and the Law kap 4, Jareborg, Brotten I s 36-37.
- 32 Se även SOU 1986: 14 s 376-379.
- 33 Se vidare Heckscher, Socialberedningens skuld, Jareborg, Handling och uppsåt s 144-146, 338-343 och kap 12.
- 34 Bedau, von Hirsch, Past or Future Crimes kap 6.
- 35 Till det följande se särskilt Jareborg, Kriminalisering, Jareborg, Straffets syften och berättigande, Jareborg, Straff och rättvisa, Jareborg, Brotten I s 29-45, Jareborg & von Hirsch s 88-97, von Hirsch, Commensurability, von Hirsch, Past or Future Crimes kap 6, Pincoffs, SOU 1986: 14 kap 11 och 15.
- 35a Jareborg, Brotten I s 43, Jareborg, Straff och rättvisa s 42-44.
- 36 Se Jareborg, Vårderingar.
- 37 Jareborg, Handling och uppsåt kap 12, Jareborg, Uppsåt och oaktsamhet s 3-5.
- 38 Jareborg, Uppsåt och oaktsamhet.
- 39 Jareborg, Brottsbalken kap 23-24 med mera s 43, 87-90, von Hirsch, Review Essay/Lifeboat Law.
- 40 Jareborg, Uppsåt och oaktsamhet s 8-9, 14, 17.
- 41 Jareborg, Uppsåt och oaktsamhet s 10-13.
- 42 Jareborg, Brotten I kap 9.
- 43 Frågan behandlas i von Hirsch, Past or Future Crimes kap 7, Jareborg, Straff och rättvisa s 50-51, Jareborg, Straffets syften och berättigande s 15-16.
- 44 När ådömande av straff motiveras av *allmänpreventiva skäl* menas i regel inte annat än att man inte anser sig kunna beakta individualpreventiva skäl så att kriminalvård i frihet väljs framför fängelse. (Argumentet förekommer även vid förening av kriminalvård i frihet med böter.) Allmänna avskräckningseffekter kan inte ha någon relevans i det enskilda fallet – endast en allmän praxis kan ha allmänpreventiv verkan. Vad som sålunda rubriceras som »allmänpreventiva skäl» vid påföljdsbestämningen är därför ofta identiskt med skäl för straffmätning i proportion till straffvärdet.
- 45 Se von Hirsch & Jareborg.
- 45a Se Traskman.
- 46 Feinberg, von Hirsch, Past or Future Crimes kap 6, von Hirsch, Injury and Exasperation.
- 47 Jareborg, Vårderingar kap 10, Jareborg, Straff och rättvisa s 33-38.
- 48 Morris kap 5. För kritik, se von Hirsch, Past or Future Crimes kap 12.
- 49 von Hirsch, Past or Future Crimes kap 4, Jareborg & von Hirsch s 34-35.
- 50 von Hirsch, Past or Future Crimes kap 11. Se även kap 13-14 om möjligheten att anpassa repressionsnivån efter behov av *icke-selektiv inkapacitering* av brottslingar och kap 8 om relationen mellan repressionsnivå och *anstaltsresurser* (se därom även Jareborg & von Hirsch s 85-87).
- 51 Se även von Hirsch, Principles for choice of sentence.
52. Hart kap 1.

LITTERATUR

- Anttila, Inkeri, »Om bakgrunden till straffmättningsreformen i Finland.« *Påföljdsval, straffmätning och straffvärde* s 178-186.
- Backman, E & Koskinen, P & Lahti, R & Lehtimaja, L, *Finnish Criminal Policy in Transition*. Helsinki 1979. (Publications of the Department of Criminal Law, University of Helsinki, No 4).
- Bedau, Hugo Adam, »Retribution and the Theory of Punishment.« *Journal of Philosophy* 1978 s 601 ff.
- Feinberg, Joel, *Harm to Others*. New York 1984.
- Goldman, Alan H, »Beyond Deterrence Theory: Comments on van den Haag's 'Punishment as a Device for Controlling the Crime Rate'.« *Rutgers Law Review* 1980-81 s 721-729.
- Grönqvist, Henrik, »Om de finska straffmättningsreglerna.« *Påföljdsval, straffmätning och straffvärde* s 187-202.
- Hansen, Ulrich, »Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate in Norwegen.« *Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate im deutschen und ausländischen Recht*. Herausgegeben von Hans-Heinrich Jeckec. Band 1. Baden-Baden 1983, s 497-597.
- Hart, H L A, *Punishment and Responsibility*. Essays in the Philosophy of Law. Oxford 1968.
- Heckscher, Sten, »Kriminalpolitik och humanitet.« *Straff och rättfärdighet* s 145-165.
- Heckscher, Sten, »Socialberedningens skuld.« *Skuld och ansvar* s 235-248.
- Jareborg, Nils, *Handling och uppsåt*. En undersökning rörande doluslärans underlag. Stockholm 1969.
- Jareborg, Nils, *Värderingar*. Stockholm 1975.
- Jareborg, Nils, *Brotten*. Första häftet. Grundbegrepp. Brotten mot person. Andra upplagan. Stockholm 1984.
- Jareborg, Nils, *Brottsbalken kap 23-24 med mera*. Uppsala 1985.
- Jareborg, Nils, *Uppsåt och oaktsamhet*. Uppsala 1986.
- Jareborg, Nils, »Kriminalisering.« *Straff och rättfärdighet* s 33-45.
- Jareborg, Nils, »Straff och rättvisa.« *Påföljdsval, straffmätning och straffvärde* s 29-53.
- Jareborg, Nils, »Straffets syften och berättigande.« *Tidsskrift för Rettsvetenskap* 1985 s 1-17.
- Jareborg, Nils & von Hirsch, Andrew, *Påföljdsbestämning i USA*. Under medverkan av Kathleen J Hanrahan. Stockholm 1984. (Brottsförebyggande rådet. Forskning 1984:4).
- Kleinig, John, *Punishment and Desert*. The Hague 1973.
- Löfmarck, Madeleine, »Nyklassicismen – vart tog den vägen?« *NTJK* 1986 s 49-60.
- Löfmarck, Madeleine, »Ett lagom ideologiskt betänkande?« *NTJK* 1986 s 407-414.
- Morris, Norval, *Madness and the Criminal Law*. Chicago & London 1982.
- NOU 1983:57*. Straffelovgivningen under omformning.
- Nytt straffsystem*. Idéer och förslag. Stockholm 1977. (Brottsförebyggande rådet. Rapport 1977:7).
- Om kriminalpolitikken*. St meld nr 104 (1977-78), Justis- og politidepartementet, Oslo.
- Pincoffs, Edmund L, »Are Questions of Desert Decidable?« *Justice and Punishment* (ed by J B Cederblom & William L Blizex), Cambridge, Mass 1977, s 75-88.
- Påföljdsval, straffmätning och straffvärde*. Rapport från ett forskarseminarium på Skokloster den 9-11 juni 1980. Stockholm 1980. (Brottsförebyggande rådet. Rapport 1980:2).
- Richards, David A J, *Sex, Drugs, Death, and the Law*. Totowa, N J 1982.
- Richards, David A J, »Rights, Utility, and Crime.« *Crime and Justice* (ed by Michael H Tonry & Norval Morris) vol 3, Chicago & London 1981, s 247-291.
- Sentencing Reform*. Guidance or guidelines? Ed by Martin Wasik & Ken Pease. Manchester 1987.
- Singer, Richard G, *Just Deserts: Sentencing Based on Equality and Desert*. Cambridge, Mass 1979.
- Skuld och ansvar*. Straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson. Uppsala 1985.
- SOU 1986:13-15*. Påföljd för brott. Om straffskalor, påföljdsval och villkorlig frigivning mm.
- Straff och rättfärdighet* – ny nordisk debatt. Utg av Sten Heckscher & Annika Snare & Hannu Takala & Jørn Vestergaard. Stockholm 1980.

- Straffrättskommitténs betänkande*. Band 1. Helsingfors 1978. (Kommittébetänkande 1976:72).
- Strahl, Ivar m fl, *Om påföljder för brott*. Andra omarb uppl. Stockholm 1955.
- Takala, Hannu, »Varför har det blivit aktuellt att diskutera straffsystemets ändamål?« *Straff och rättfärdighet* 181-193.
- The Rehabilitation of Criminal Offenders: Problems and Prospects*. Ed by Lee Sechrest & Susan O White & Elizabeth D Brown. Washington, D C 1979.
- Träskman, P O, »Från varning till fängelse i fyratusentrehundraåttio dagar – om kriminalisering och värdering av brott.« *Straff och rättfärdighet* s 46-61.
- Törnudd, Patrik, »Är 'Den nya kriminalpolitiken' nyklassisk?« *Straff och rättfärdighet* s 135-144.
- Törnudd, Patrik, »Ideologi och straffvärde.« *Påföljdsval, straffmätning och straffvärde* s 16-28.
- Varning för vård*. Utg av Lars D Eriksson. Helsingfors 1967.
- Victor, Dag, »En halv historia« och »Nyklassisk straffrätt? – Några partiska reflexioner.« *Straff och rättfärdighet* s 15-24 och 206-213.
- Victor, Dag, »Gärning och individ inför domarskranket.« *Svensk Juristtidning* 1980 s 175-205.
- von Hirsch, Andrew, *Doing Justice: The Choice of Punishments*. New York 1976.
- von Hirsch, Andrew, *Past or Future Crimes: Deservedness and Dangerousness in the Sentencing of Criminals*. Manchester 1986.
- von Hirsch, Andrew, »Nyklassicism, proportionalitet och straffets grunder.« *NTJK* 1982 s 97-115.
- von Hirsch, Andrew, »Commensurability and Crime Prevention: Evaluating Formal Sentencing Structures and Their Rationale.« *Journal of Criminal Law and Criminology* 1983 s 209-248.
- von Hirsch, Andrew, »Review Essay/Lifeboat Law.« *Criminal Justice Ethics* 1985 s 88-94.
- von Hirsch, Andrew, »Skuld, återfallsrisk och villkorlig frigivning.« *Skuld och ansvar* s 222-234.
- von Hirsch, Andrew, »Injury and Exasperation: An Examination of Harm to Others and Offense to Others.« *Michigan Law Review* 1986 s 601 ff.
- von Hirsch, Andrew, »Principles for choice of sentence: The proposals of Fängelsestraffkommittén.« *Svensk Juristtidning* 1987 s 1-19.
- von Hirsch, Andrew & Jareborg, Nils, »Provokation.« *NTJK* 1986 s 436-443.
- von Hirsch, Andrew & Knapp, Kay A & Tonry, Michael, *The Sentencing Commission and its Guidelines*. Boston 1987.
- Waaben, Knud, *Straffe og andre retsfølger*. Afsnit af strafferettens almindelige del. København 1983.
- Yakovlev, Aleksander, »Criminal Law – Individualization of Punishment or Equality before the Law.« *Papers on Crime Policy*. Helsinki 1986, s 50-69. (HEUNI. Publication Series. No 7).

Adresser: Professor Andrew von Hirsch,
100 Hudson Street, New York, N Y 10013

Professor Nils Jareborg,
Box 512, S-751 20 Uppsala